

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Μιχαήλ Μανωλόπουλος

Όταν κάποιος έχει άγια και αναμάρτητη ζωή, η διανοητική γνώση μπορεί να παράγει θαυμάσιους καρπούς. Αντιθέτως, μία γνώση χωρίς αγάπη δεν μπορεί να σώσει τον άνθρωπο¹.

Σε άρθρο του Πασχάλη Κιτρομιλήδη διαβάζουμε σε ένα κείμενο του 1810 ακραίων «διαφωτιστών» την προσπάθειά τους να γελοιοποιήσουν και να διακωμωδήσουν το φαινόμενο των νεομαρτύρων:² «...Δυσχεραίνουν οι Άγιοι (Αρχιερείς) όταν βλέπουν εκδιδόμενα εις φως βιβλία επιστημονικά και φιλολογικά, τα οποία φωτίζουν το γένος. Ως φαίνεται, δεν εχόρτασαν ούτοι από Συναξάρια και Μαρτυρολόγια, Νέους Παραδείσους και Όρμους σωτηρίου, Ορθοδοξίας Πηδάλια, Λαυσαϊκά, Ασκητικά και άλλας σαπρολογίας, με τα οποία οι μελανοφόροι και μελανόψυχοι απεξόφωσαν το γένος...». Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, κατά κόσμον Νικόλαος Καλλιβούρτζης (1749-1809)³, χωρίς να αγνοεί «επιστημονικά και φιλολογικά βιβλία της εποχής του», συγγράφει «Συναξάρια και Μαρτυρολόγια, και Ορθοδοξίας Πηδάλια, και Ασκητικά».

Α΄ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

«...Μικρός δε όντας έμαθεν εις την πατρίδα του, η οποία καλείται Χώρα, από έναν ιερέα της γειτονίας αυτού τα κοινά γράμματα, όστις και τον εσυλλειτουργούσε μεν τας καθημερινάς...»⁴. Όπου προφανώς το ρήμα «εσυλλειτουργούσε», αναφέρεται στην απαραίτητη βοήθεια ενός λαϊκού για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας, βοήθεια και ως παρουσία, αλλά και ως εκείνη του ψάλτου, που παρείχε ασφαλώς ο Νικόλαος, παρά την παιδική του ηλικία. «...Η καθαρότης ηνωμένη εις την παιδικήν του ψυχήν μετά των χαρισμάτων, συνίστων τον μικρόν Νικόλαον Καλλιβούρτσην, όστις, μη ών εισέτι εις ηλικίαν προς φοίτησιν και εκ πρωίμου αυτό δίψης του «ειδέναι», ηκροάτο από των παραθύρων του σχολείου διψαλέως τα ιερά και Ελληνικά γράμματα. Κατεπλήττοντο οι μαθηταί, όταν εις ερωτήσεις του «τι εδίδαξεν ο διδάσκαλος σήμεραν», αυτοί μεν δεν ενεθυμούντο καλώς, αυτός δε τοις έλεγε καταλεπτώς την διδαχθείσαν ύλην. Τούτο εποίει επί πολλάς ημέρας. Έως ότου ο ιερεύς της ενορίας του, αντιληφθείς την ασυνήθη του παιδός οξυδέρκειαν, παραλαμβάνει αυτόν και διδάσκει τα πρώτα γράμματα, ως ο

¹ Αρχ. Σωφρονίου Σαχάρωφ, Περί Πνεύματος και Ζωής, Έκδοση Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ Αγγλίας, 1995, σελ. 57.

² Πασχάλης Κιτρομιλήδης, Ιδεολογικές συνέπειες της κοινωνικής διαμάχης στην Σμύρνη, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τ.3, Αθήνα 1982, σελ. 9-39.

³ Μ. Νικοδήμου Μπιλάλη, Ο πρωτότυπος βίος του Αγ. Νικοδήμου Αγιορείτου (1749-1809), Αγιον Όρος-Αθήνα 2007, όπου παρατίθενται εκτός των άλλων δύο κριτικά κείμενα, βιογραφίες του Αγίου, μία από τον παράδελφό του ιερομόναχο Ευθύμιο και άλλη από τον οσιολογιώτατο Ονούφριο τον Ιβηρίτη.

⁴ Ευθυμίου ιερομονάχου, Βίος, πολιτεία και αγώνες διά δόξαν της ημών Εκκλησίας τελεσθέντες παρά του οσιολογιώτατου και μακαρίτου και αιιδίμου Νικοδήμου Μοναχού, συγγραφέντες δε παρά του εν Χριστώ αδελφού του Ευθυμίου ιερομονάχου, στο βιβλίο Μ. Νικοδήμου Μπιλάλη, ε.α. σελ.5.

ραββίνος Γαμαλιήλ παρά τους πόδας του τον μέγαν Παύλον...»⁵. Την πληροφορία αυτή την συναντάμε στον π. Θεόκλητο χωρίς να αναφέρεται η πηγή η οποία είναι ρουμανική.⁶ Η αναφορά σε «σχολείο» από τον π. Θεόκλητο δεν αφορά οργανωμένη εκπαίδευση, αλλά την προσπάθεια του «ιερέα της γειτονιάς αυτού», αφού για τα έτη 1755-1765 δεν έχουμε μαρτυρίες για σχολείο στην Νάξο.⁷

β' ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΣΠΟΥΔΕΣ

Σε ηλικία 16 ετών (1765) ο Νικόλαος μετά του πατρός του, μεταβαίνει στη Σμύρνη, για να γραφεί στην Ευαγγελική Σχολή⁸. Κατά τον μ. Θεόκλητο Διονυσιάτη⁹ ο επίσκοπος Παροναξίας, κυρ Άνθιμος Βαρδής, λαβών υπό την προστασίαν του τον νεαρό Νικόλαο, διαγνώνοντας την έφεσή του για μάθηση, τον απέστειλε στη Σμύρνη, για να συνεχίσει τις σπουδές του.

Διευθυντής της σχολής και διδάσκαλος ήταν ο εκ των συνιδρυτών της σχολής ιερομόναχος Ιερόθεος (κατά κόσμον Ιωάννης) Δενδρινός¹⁰. Δίπλα του εμαθήτευσε ο νεαρός Νικόλαος καθώς και στον μαθητή του πρώτου, και διάδοχό του στη διεύθυνση της σχολής τον Χρύσανθο Καραβία¹¹, αμφοτέρων Ιθακήσιων. Ο «συντηρητικός Ιερόθεος»¹², ανίκανος να παρακολουθήσει τον ρυθμό της εποχής¹³, αντίθετος στην επιστημονική γνώση και τη νέα φιλοσοφία, εμμένει στην διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και των ιερών μαθημάτων, προκαλώντας και την περιφρόνηση του Κοραή, παλαιού μαθητού της σχολής¹⁴. Είναι φανερό επομένως ότι στη Σμύρνη ο Άγιος Νικόδημος δεν είχε τη δυνατότητα να μορφωθεί στη θύραθεν παιδεία και ιδιαίτερα στις θετικές επιστήμες. Άλλωστε η Ευαγγελική Σχολή ήτο συνέχεια της Ελληνικής Σχολής ιδρυθείσης το 1708 με διδάσκαλο τον προαναφερθέντα Ιερόθεο.¹⁵

Στη Σμύρνη ο Νικόλαος παρέμεινε επί πέντε έτη. Το 1770 εξαναγκάζεται να επιστρέψει στη Νάξο, λόγω των ωμοτήτων των Τούρκων στη Σμύρνη, εν είδει αντιποίνων, μετά την κατάκαυση του τουρκικού στόλου από τους Ρώσους στη ναυμαχία του Τσεσμέ.¹⁶

⁵ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, ο βίος και τα έργα του, εκδ. Παπαδημητρίου, Αθήνα 2009 (5^η έκδοση), σελ. 26.

⁶ Μ. Νικοδήμου Μπιλάλη, ε.α σελ. 85.

⁷ Ι. Κ. Τουμπακάρη, Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης και ο Χρύσανθος ο Αιτωλός, στην Επετηρίδα Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος ις' 1996-2000, σελ. 221, όπου υπάρχει και σχετική βιβλιογραφία για την παιδεία στη Νάξο εκείνη την εποχή.

⁸ Ευθυμίου ιερομονάχου, ε.α. σελ.5.

⁹ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, ε.α, σελ.30.

¹⁰ Ματθαίου Παρανίκα, Ιστορία της Ευαγγελικής Σχολής Σμύρνης εκ των πηγών συνταχθείσα, εν Αθήναις 1885, σελ.4, 14.

¹¹ Ματθαίου Παρανίκα, ε.α, σελ.144.

¹² Π. Γεώργιος Μεταλληνός, Αθανάσιος Πάριος (1721-1813) (Εργογραφία-Ιδεολογία-Βιβλιογραφία), Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής, Τόμος Α', εν Αθήναις 1995, σελ.293.

¹³ Π. Γεώργιος Μεταλληνός, Τουρκοκρατία, οι Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, εκδόσεις Ακρίτα, 1988, σελ.155.

¹⁴ Ματθαίου Παρανίκα, ε.α, σελ.21,22.

¹⁵ Ματθαίου Παρανίκα, ε.α, σελ.5,6

¹⁶ Ευθυμίου ιερομονάχου, ε.α. σελ.8.

Στα τέλη του 1773 φθάνει στη Νάξο, προερχόμενος από την Κωνσταντινούπολη, ο Χρυσάνθος ο Αιτωλός ο εσωχωρίτης, αδερφός του νεομάρτυρα Κοσμά του Αιτωλού¹⁷, ο οποίος είχε διατελέσει διδάσκαλος και εν συνεχεία σχολάρχης της Πατριαρχικής μεγάλης του γένους σχολής¹⁸. Υπάρχουν σοβαρώτατες ενδείξεις ότι ο Νικόλαος μαθήτευσε πλησίον του Χρυσάνθου, και επωφελήθη της πλούσιας βιβλιοθήκης του, με βιβλία και της θύραθεν παιδείας.¹⁹ Οι λόγοι κατά τον Ιωάννη Τουμπακάρη είναι οι εξής: α) Η μαρτυρία του βιογράφου του Αγίου, του μ. Ευθυμίου, β) Η κοινή παρουσία και των δύο στη Νάξο τη διετία 1773-75, γ) η στάση και των δύο έναντι του ζητήματος του αναβαπτισμού, δ) η κατάρτιση του Αγίου, από νεαρής ηλικίας σε επιστημονικά ζητήματα της εποχής του. Ενδιαφέρον για την παρούσα εργασία έχει ο 4^{ος} λόγος. Έτσι δικαιολογούνται οι γνώσεις του Νικολάου, μάλιστα σε νεαρή ηλικία, γνώσεις βέβαια που είναι αρκετά πιθανόν να συμπλήρωσε στις βιβλιοθήκες των μονών του Αγίου Όρους.

Υπάρχει επίσης η πληροφορία από τον Τρύφωνα Ευαγγελίδη, ότι ο Άγιος Νικόδημος εφοίτησε στην Αθωνιάδα²⁰. Η πληροφορία αυτή δεν επιβεβαιώνεται από αλλού. Η σχολή όμως εκείνη την εποχή ευρίσκετο σε παρακμή²¹, κάτι που αναφέρει και ο ίδιος ο Άγιος²².

γ' ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΑ ΧΑΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΡΕΤΕΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗ

Αντελαμβάνετο ταχέως και απετύπωνε ευκόλως την νέα γνώση (βλ. ανωτέρω, «Τα πρώτα γράμματα»). «...Ό,τι βιβλίον ανέγνωθε κάθε επιστήμης ή λόγον ήκουεν άξιον μαθήσεως τον εσφράγιζεν εις το κρανίον του, [] δεν επρόφθανεν η γλώσσα να ειπή όσα ο νους εκατέβαζεν, τα ρητά της θείας Γραφής, των Αγίων τας εξηγήσεις τε και νοήματα, τους θείους Κανόνες των αγίων Αποστόλων, Συνόδων τε και Πατέρων, με τας εκδόσεις της τυπογραφίας και με τας σελίδας, τα δε χειρόγραφα το καθένα που το απάντησε. [] Έπαιρνε το μάθημα, εστέκετο εις ένα μέρος του σχολείου και το εθεωρούσε κατά μόνας, και μετά τούτο ευθύς έλεγε και την εξήγησιν, και, καθώς μας έλεγεν ατός του, υπεράνω της ώρας δεν εγίνετο ο κόπος του...»²³ Όπως επίσης αναφέρει ο βιογράφος του μ. Ευθύμιος, δεν εχρειάζετο να ξενυχτήσει για να μελετήσει όπως οι υπόλοιποι συμμαθητές του, του κοινοβίου της Ευαγγελικής σχολής²⁴. Θα ανέμενε κάποιος ότι ο Νικόλαος θα προξενούσε το φθόνο των υπολοίπων συμμαθητών του για την επίδοσή του. Τουναντίον ήταν πολύ συμπαθής γιατί οποιαδήποτε βοήθεια του ζητούσαν στα μαθήματα την παρέσχε ευχαρίστως. Έτσι «...Όταν ήρχετο η αράδα του Νικολάου δια να μαγειρεύση, [] τας υπηρεσίας του μαγειρίου τας ετελείωναν οι συμμαθηταί του, δια να τον έχουν ευπειθή εις τα ζητήματά τους...»²⁵.

¹⁷ Βασ. Βλ. Σφυρόερας, Χρυσάνθος ο Αιτωλός, Επετηρίς Μεσαιωνικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών, τ.6 (1965), σ.133.

¹⁸ Τάσου Αθ. Γριτσόπουλου, Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, τ. Α', εν Αθήναις 1966, σ.414.

¹⁹ Ι. Κ. Τουμπακάρη, ε.α σελ. 220, 236.

²⁰ Τρύφωνος Ε. Ευαγγελίδου, Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας, τ. Α', εν Αθήναις 1936, σ.92, ανατύπωση Δ. Ν. Καραβία, Αθήνα ΜCMXCII.

²¹ Τρύφωνος Ε. Ευαγγελίδου, ε.α. σελ.93, 95.

²² Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αλ. & Ε. Παπαδημητρίου, Αθήνα 1961, έκδοσις Τρίτη, σελ. 201.

²³ Ευθυμίου ιερομονάχου, ε.α. σελ. σελ.6,7.

²⁴ Ευθυμίου ιερομονάχου, ε.α. σελ.8.

²⁵ Ευθυμίου ιερομονάχου, ε.α. σελ.8.

Οι ικανότητές του, του επέτρεπαν, ενώ ήταν ακόμα μαθητής στην Ευαγγελική σχολή να παραδίδει μαθήματα σε κάποια αρχοντικά.²⁶ Οι επιδόσεις του στις σπουδές, η οξυνοιά του, καθώς και η μόρφωσή του είχαν ως αποτέλεσμα ο διδάσκαλός του Ιερόθεος, να τον προορίζει για διάδοχό του στην σχολή²⁷.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για την μεγάλη μνήμη του Αγίου Νικοδήμου. Γράφει ο βιογράφος του, μοναχός Ονούφριος Ιβηρίτης²⁸: «...Εις τοσούτον δε ήλασε μνήμης, ώστε και όλα κεφάλαια απεστομάτιζε της Γραφής, ρητών εδάφια τε και σελίδας και πλείστας μαρτυρίας και γνώμας Πατέρων, ων και τους τόπους των λόγων και τόμων ανεπισφαλώς εκ μνήμης εγίνωσκε...».

Σε ηλικία 32 ετών, το 1781, βρίσκεται στη Σκυροπούλα, υποτακτικός του ιερομονάχου Αρσενίου. Εκεί συγγράφει το «Συμβουλευτικόν Εγχειρίδιον, ήτοι περί φυλακής των πέντε αισθήσεων»²⁹, κατά πολλούς το καλλίτερο έργο του, μη έχοντας στο προαναφερθέν ξερνήσι την αναγκαία βιβλιογραφία, χρησιμοποιώντας ενίοτε εκτενέστατα χωρία, ακόμα και της θύραθεν παιδείας από μνήμης. «... Έργον πνευματικό χωρίς Βιβλία. Βιβλίον εκ των πνευματικωτάτων, όπερ εγράφη από μνήμης υπό νεωτάτου την ηλικίαν Μοναχού...».³⁰ Γράφει ο ίδιος ο Άγιος σε συνοδευτική επιστολή του έργου του προς τον Ιερόθεο³¹: «...Αλλά που νυν παρ' εμοί βίβλοι; [] Και δη μικράν σχολήν λαβών, από τε της σκάφης και του χειρομύλωνος, κατά την εικόνα των αναμηρυκιζόντων ζώων, πολλούς λογισμούς πρότερον ανελίξας, εις εμαυτόν ως οίον τε συστραφείς και πανθ' όσα, όσα δι' αναγνώσεως έφθη εντυπωθέντα, τω, κατ' Αριστοτέλη, αγράφω αβακίω της εμής φαντασίας, και κατά Πρόκλον, σηκοίς τον εμού νοός' ή μάλλον ειπείν το του θείου Δαβίδ' «άπερ εν τη καρδιά μου έκρυσσα θεία λόγια, όπως αν μη αμάρτω» (Ψαλμ. 118,11) [] Συμβουλευτικώ [] ενεχάραξα ο και αποστέλλω [] και μικρόν προσφορίδιον αντί πολλών των εις εμέ γεγενημένων χαρίτων σου...».

Ο Π. Πάσχος, έχει την γνώμη³² ότι: «...Πολύ σημαντικά είναι και όσα παίρνει από τους κλασικούς ο άγιος Νικόδημος, για να ενισχύσει τις γνώμες του, που είναι πάντα στη γραμμή των αγίων Πατέρων. Και ολ' αυτά, βέβαια, εκ του προχείρου και από μνήμης, δίχως βιβλιογραφία και βιβλιοθήκες. [] γι' αυτό και οι κάποιες μικροδιαφορές των παραθεμάτων από τις πηγές τους...». Τα σχόλια αφορούν την επιστολή «Νικοδήμου Αγιορείτου, Προς Θωμάν»³³, που καταχωρείται στο προαναφερθέν βιβλίο.

²⁶ Ευθυμίου ιερομονάχου, ε.α. σελ.7.

²⁷ Ευθυμίου ιερομονάχου, ε.α. σελ.7.

²⁸ Ονούφριου Ιβηρίτου, Βίος εν συνόψει του μακαρίτου και αιιδίμου διδασκάλου Νικοδήμου Αγιορείτου συγγραφέως της παρούσης Βίβλου συγγραφείς παρά του Οσιολογιωτάτου κυρίου Ονούφριου Ιβηρίτου, στο βιβλίο Μ. Νικοδήμου Μπιλάλη, ε.α. σελ.31.

²⁹ Το έργο εγράφη κατόπιν παρακλήσεως του επισκόπου Ευρίπου Ιερόθεου, εξάδελφου του Αγίου. Εξεδόθη αρχικά το 1801 στην Βιέννη.

³⁰ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, ε.α. σελ.163.

³¹ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Συμβουλευτικόν Εγχειρίδιον, Βιβλιοπωλείον Νεκτάριος Παναγόπουλος έκδοση 4^η Αθήνα 1999. σελ. 25.

Στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/e/6/9/metadata-22-0000216.tkl>, υπάρχει τον εν λόγω βιβλίο, επιστασίας Ανθήμου Γαζή, εκδόσεως 1801.

³² Π. Β. Πάσχου, Εν ασκήσει και μαρτυρίω, εκδόσεις Αρμός, 1996, σελ.25.

³³ Πρόκειται για επιστολή που εστάλη κατόπιν προτροπής του Αγίου Αθανασίου του Παρίου, στον άγνωστο του Αγίου Νικοδήμου, Θωμά, όταν ο τελευταίος, στέλνει επιστολή στον πρώην διδάσκαλό του Αθανάσιο, από την Βιέννη όπου σπουδάζει θετικές επιστήμες, κατηγορώντας τον μοναχισμό ως αντίθετο του Χριστιανισμού! Η πρωτότυπος επιστολή βρίσκεται στην Ι. Μ. Ξενοφώντος του Άθω, ενώ αντίγραφο της, στον κώδικα 2182 της Ε.Β.Ε.

Ένα μέγα Σάββατο, σταθείς κάτω από τον πολυέλαιο του Ναού του Πρωτάτου, και υπό τον γενικό θαυμασμό των παρευρισταμένων, απήγγειλε και τας δεκαπέντε προφητείας του Εσπερινού από στήθους³⁴.

Χαρακτηριστικό είναι το επιστημονικό ήθος που επιδεικνύει ο Άγιος. Αναφέρει τις πηγές του, καθώς και την οποιαδήποτε συνεισφορά άλλων προσώπων, στα έργα του υποτιμώντας ή αποσιωπώντας την δική του συνεισφορά! Στο έργο του Νέον Μαρτυρολόγιον, αναφέρει ποίος «εστάθη», ο συγγραφέας για κάθε μάρτυρα, ενώ όπου αυτός αποσιωπάται, όπως αναφέρει στον πρόλογο του βιβλίου ο Π. Β. Πάσχος η γλώσσα και το ύφος μαρτυρούν και βεβαιώνουν ότι είναι ο Άγιος Νικόδημος.³⁵ Ομοίως για το ίδιο θέμα ο μ. Νικόδημος Μπιλάλης, αναφέρεται στην «ευαισθησία-ευσυνειδησία και ακριβολογία του Αγίου Νικοδήμου σε περιπτώσεις δανείων, με σχετικές σημειώσεις και παραπομπές, που κυριολεκτικά καταπλήσσουν και τους ειδικούς ερευνητές-μελετητές.³⁶ Όλα αυτά παρά τις συνήθειες της εποχής και τις δυσπρόσιτες πηγές, όπως αναφέρει ο προαναφερθείς μελετητής του Αγίου (σελ.90). Η επιστημονική ευσυνειδησία και δεοντολογία παραμένουν ζητούμενα και στην εποχή μας, αρκετούς αιώνες μετά την επιστημονική επανάσταση!³⁷

Ο επιστημονικός τρόπος με τον οποίο εργάζεται ο Άγιος καταδεικνύεται στις εκδόσεις πατερικών έργων, βίων των αγίων και των μαρτύρων λειτουργικών κειμένων, καθώς και των σχετικών περί τους ιερούς κανόνες. Χρησιμοποιεί την αποδελτίωση των στοιχείων από τις μελέτες του³⁸. Η κριτική έκδοση των κειμένων καθώς και ο φιλολογικός σχολιασμός τους δεν έχουν να ζηλέψουν τίποτα από τη σοβαρή εργασία μιας σύγχρονης σοβαρής φιλολογικής μεθόδου.

---

³⁴ Αλεξάνδρου Μωραϊτίδου, Με του βορηά τα κύματα, Ταξείδια, Περιγραφαί, Εντυπώσεις, Άγιον Όρος, Εν Αθήναις, Βιβλ. Ιωάννου Σιδέρη, 1924, σελ. 44.

³⁵ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, ε.α., σελ.6.

³⁶ Μ. Νικοδήμου Μπιλάλη, ε.α. σελ.43.

³⁷ Δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις εξαπάτησης της επιστημονικής κοινότητας είναι εκείνες του Jan Hendrik Schön και του Woo Suk Hwang. Για τις δύο αυτές περιπτώσεις όχι μοναδικές τουναντίον, έγινε πολύς θόρυβος, λόγω των επιπτώσεων που θα είχαν στην επιστημονική έρευνα αλλά και στην τεχνολογία, αν δεν επρόκειτο για απάτη. Ο Schön ισχυρίστηκε (ψευδώς) σε επιστημονική εργασία ότι χρησιμοποίησε μόρια οργανικής ουσίας για να δημιουργήσει ένα ηλεκτρικό κύκλωμα, το οποίο συμπεριφέρετο ως τρανζίστορ όταν διήρχετο από αυτό ηλεκτρικό ρεύμα. Για μια σύντομη ενημέρωση στο θέμα ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο διαδίκτυο στην παρακάτω διεύθυνση: http://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Hendrik_Sch%C3%B6n (9-9-09), όπου υπάρχει και σχετική βιβλιογραφία. Ο Woo Suk Hwang δημοσίευσε δύο άρθρα στο περιοδικό Science το 2004 και το 2005, όπου ψευδόμενος ανέφερε ότι είχε καταφέρει να δημιουργήσει ανθρώπινο εμβρυϊκό κύτταρο με κλωνοποίηση. Αργότερα και τα δύο άρθρα αποσύρθηκαν από την διεύθυνση του περιοδικού, όταν διαπιστώθηκε ότι περιείχαν ένα μεγάλο πλήθος αναληθών (κατασκευασμένων) στοιχείων. (Βλέπε πληροφορίες στην διεύθυνση: http://en.wikipedia.org/wiki/Hwang_Woo-Suk (9-9-09). Υπάρχουν όμως και χαμηλότερου βαθμού απάτες, οι οποίες είναι και πίο δύσκολο να ελεγχθούν, που αφορούν πλαστογραφησείς δεδομένων για παράδειγμα σημεία που επινοούνται ή σβήνονται, για να καταστήσουν ένα γράφημα αποδεκτό, φωτογραφίες που «διορθώνονται» κλπ. Πόσο συχνά συμβαίνουν όλα αυτά είναι δύσκολο να ειπωθεί. Ο Daniele Fanelli του πανεπιστημίου του Ενδιβούργου προσπάθησε να δώσει απάντηση στο ερώτημα χρησιμοποιώντας την στατιστική μέθοδο της μετα-αναλύσεως. Τα αποτελέσματά του δημοσιεύθηκαν τον Μάιο του 2009 στο Public Library of Science, <http://www.plosone.org/article/info:doi/10.1371/journal.pone.0005738> (8-9-09), αναφορά στο άρθρο έκανε και το περιοδικό The Economist v.391, n.8634, 6-12 June 2009, p. 75, με τον τίτλο Fraud in science, Liar! Liar! (Απάτη στην επιστήμη, Ψεύτης! Ψεύτης!).

³⁸ Νικοδήμου Βαληνδρά, Μητρ. Πατρών, Η απέραντος μνήμη του Αγίου Νικοδήμου του Ναξίου, στην Επετηρίδα Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος ιθ' 2004-2005, σελ. 82.

Άξια αναφοράς είναι και η μεγάλη εργατικότητα του Αγίου, είτε επρόκειτο για χειρωνακτική ή πνευματική εργασία. Για παράδειγμα κατά την παραμονή του στη Σκυροπούλα (1777-78) εργάζεται σκληρά χειρωνακτικά «...τον εργατικόν δε και χειρωνακτικόν βίον ειλόμην, δικελλίτης γεγωνός, και σκαπανεύς, σπείρων, θερίζων, και καθ' εκάστην αλέθων, και τ' άλλα πάντα ποιών, ος η πολύμοχθος χαρακτηρίζεται των ερημονήσων ζωή, και πολυειδής περιπέτεια...»³⁹, αλλά και διανοητικά αφού «...κάνοντας, λοιπόν, μικρή διακοπή από την σκάφη και τον χειρόμυλο [] το Συμβουλευτικό [] έγγραφα και αποστέλλω [] μικρή προσφορά, σε αντάλλαγμα των πολλών χαρίτων που έκανες σε μένα...»⁴⁰. Ο βιογράφος του Αγίου, ιερομόναχος Ευθύμιος, συχνά αναφέρεται στην εργατικότητα του. Χαρακτηριστική είναι η εικόνα που μας μεταφέρει κατά την συγγραφή του Πηδαλίου. «...Και όντως θαύμα ήτον να τον βλέπη τινάς τον ευλογημένον οπού εκάθητο εις το σκαμνίον και τριγύρου του είχεν τα βιβλία, άλλα ανοικτά και άλλα κλεισμένα, και με το κονδύλιον εις την δεξιάν εθεωρούσε πότε το ένα και πότε το άλλο. Εσυντάχθη με υπερβολικούς κόπους και ιδρώτας...»⁴¹. Ο έτερος των βιογράφων του ο μ. Ονούφριος αναφέρει: «...Επί πάσι δε συναθροίσας [] τα του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά συγγράμματα, μετά κόπου πολλού και εν τρισίν όλοις τεύχεσιν απαρτίσας και πλείστοις σημειώμασιν, ως έθος αυτώ, προσεπαυξήσας και κατακαλλύνας, απέστειλεν εις Βιέννην διά να τυπωθώσιν, όπου και παρέπεσον διά τινάς περιστάσεις...»⁴².

Τέλος ο Άγιος Νικόδημος δε διστάζει να χρησιμοποιήσει κείμενα και γνώμες συγγραφέων και εκτός της Ορθόδοξης Εκκλησίας ευρισκομένων: «...Και το να διαλέγη τινάς τα καλά και ορθά από τους εναντίους, τούτο δεν κατηγορείται' αλλ' όχι και να δανείζεται τα σαθρά και τα κακόδοξα...»⁴³.

Δ' ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ

Ο Άγιος Νικόδημος δεν παρακολούθησε μαθήματα θετικών επιστημών σε κάποια ανώτερη σχολή της εποχής του στον τουρκοκρατούμενο χώρο ή αλλού. Ο Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος γράφει σε ανέκδοτο επιστολή του στις 20 Ιουνίου του 1803 προς τον Νικόδημο, για το έργο του Συμβουλευτικό Εγχειρίδιο, ειρωνευόμενος τρόπον τινά τον Άγιο: «...αλλά πότε και που εσπούδαζας [] την θαυμασίαν ταύτην ανατομικήν; τάχα εις το κολλέγιον της Σκυροπούλας ότε εκείσε μετέβης μετά του αλήστου εκείνου Αρσενίου; ή εις την Ουνιβερσιτάν του Άθωνος;...»⁴⁴ Όπως ανεφέρθη προηγουμένως το πρόγραμμα των μαθημάτων της Ευαγγελικής σχολής δεν περιείχε αντικείμενα των θετικών επιστημών. Η μαθητεία του στον Χρύσανθο τον Αιτωλό και οι βιβλιοθήκες του Άθω ως φαίνεται είναι οι μοναδικές πηγές των γνώσεών του και μάλιστα μόνο η ελληνική βιβλιογραφία, αφού δεν φαίνεται να γνώριζε ξένες γλώσσες⁴⁵. Η αναφορά του

³⁹ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Συμβουλευτικό Εγχειρίδιο, ε.α. σελ. 25.

⁴⁰ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Συμβουλευτικό Εγχειρίδιο, ε.α. σελ. 17.

⁴¹ Ευθυμίου ιερομονάχου, ε.α. σελ.16.

⁴² Ονούφριου Ιβηρίτου, ε.α. σελ.29.

⁴³ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Εξομολογητάριον, εν Αθήναις, Βιβλιοπωλείον ο ΦΟΙΝΙΣ Αντωνίου Στ. Γεωργίου, 1895, σελ. 76.

⁴⁴ Αικατερίνης Κουμαριανού, Ο Νέος Ραψάκης, περ. Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ τεύχος 31-33 (1968), σελ. 1-4. Σημειωτέον ότι η Κουμαριανού δεν αναφέρει που βρίσκεται αυτή η επιστολή!

⁴⁵ Εμμ. Ν. Φραγκίσκου, Το ζήτημα της γλωσσομάθειας του Νικοδήμου Αγιορείτη, περ. Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ τεύχος 23 (2001), σελ. 173-190.

σε επιστημονικά θέματα με την οποία συμπληρώνει την επιχειρηματολογία του σε όλο σχεδόν το έργο του δείχνει μια άνεση γνώσεων, αλλά και ανυπαρξία φόβου στην διαχείριση της θύραθεν παιδείας και γνώσης.

Στην ενδιαφέρουσα επιστολή του Αγίου Προς Θωμάν⁴⁶ υπερασπιζόμενος την ησυχία της ασκητικής ζωής γράφει: «...Και αυτοί δε οι έξω φιλόσοφοι τω φατί του φυσικού λόγου επόμενοι, ε γνώρισαν την της ησυχίας ωφέλειαν, [] ο Πυθαγόρας εν τω όρει της Ίδης ησυχάζων, την πολυθρύλλητον εκείνην παρά τοις μαθηματικοίς εύρηκε πρότασιν...». Υπονοεί προφανώς το πυθαγόρειο θεώρημα. Η πληροφορία είναι πιθανόν να αντλήθηκε από τον Πορφύριο τον Τύριο (233-304 μ.Χ.), στο έργο του «Πυθαγόρου βίος»⁴⁷. Αναφορές στον Πυθαγόρα ως φιλόσοφο, συναντάμε και σε άλλα έργα του. Στο «Συμβουλευτικό Εγχειρίδιο»⁴⁸, γίνεται εκ νέου αναφορά στον Πυθαγόρα και στο φερόνυμο θεώρημα, αναφέροντας και τη θέση στην οποία υπάρχει στον Ευκλείδη⁴⁹. Η αναφορά συνυπάρχει με εκείνη στον Αρχιμήδη και στην προσπάθειά του να βρει, κατ' εντολήν του βασιλιά Ιέρωνα, την αναλογία σε ένα χρυσό στεφάνι του πολυτίμου μετάλλου, φυσικά χωρίς να το καταστρέψει. Αφορμή και για τις δύο αναφορές είναι η χαρά που προξενούν οι πνευματικές ηδονές ακόμα και στους «εξωτερικούς»

Στα «Πνευματικά Γυμνάσματα» και συγκεκριμένα στο «Περί ατάκτου έρωτος του πλούτου και των υπάρχόντων», γράφει: «...Όλαι αι τελειότητες [] της επιστήμης [] επ' άπειρον εκτεινόμεναι, δεν είναι άλλο παρά μία στιγμή, συγκρινόμεναι με την πλέον μικροτέραν τελειότητα της θείας χάριτος. Ερώτησε ένα μαθηματικόν, και ειπέ του· ανίσως εγώ πολυπλασιάσω επ' άπειρον την επιφάνειαν ενός σώματος, ημπορώ ποτέ να συστήσω ένα σώμα; θέλει σου ειπέ όχι...»⁵⁰.

Ο Δημήτριος Κωτσάκης, ο οποίος διετέλεσε καθηγητής της φυσικομαθηματικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών σε μια σύντομη επιστολή του στο περιοδικό ΑΚΤΙΝΕΣ⁵¹, αναφέρεται στις αστρονομικές γνώσεις του Αγίου και μάλιστα της εποχής του, τονίζοντας την ευκολία με την οποία χρησιμοποιεί σχετικές έννοιες. Στο βιβλίο «Νέα Κλίμαξ»⁵² ο Άγιος αναφέρεται στη φύση και το χρώμα της Σελήνης, καθώς και ότι «τας αμπώτιδας, ήτοι τας πλημμύρας της θαλάσσης προξενεί». Στο ίδιο βιβλίο (σ. 86, 342), ομιλεί για τις κινήσεις του Ηλίου και της Σελήνης. Μάλιστα για τις περισσότερες από τις αναφορές του, όπως αναφέρει ο καθηγητής Κωτσάκης «βεβαιώνει και η σύγχρονος Αστρονομία»⁵³. Στο προαναφερθέν βιβλίο, αναφέρονται ονόματα παλαιότερων αστρονόμων και επιστημόνων⁵⁴, όπως του «κορυφαίου Πτολεμαίου», του

⁴⁶ Αγίου Νικοδήμου Προς Θωμάν. στο βιβλίο του Β. Πάσχου, Εν ασκήσει και μαρτυρίω, ε.α., σελ. 56.

⁴⁷ Πορφυρίου, Πυθαγόρου βίος, Εισαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια, Κ. Μακρής, εκδ. ΚΑΤΑΡΤΙ 2001, σελ. 90. Στην βιβλιοθήκη του Χρυσάνθου, υπήρχε το έργο του Πορφυρίου Λογική.

⁴⁸ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Συμβουλευτικό Εγχειρίδιο, ε.α. σελ. 294.

⁴⁹ Το Πυθαγόρειο θεώρημα συναντάμε στον Ευκλείδη στο πρώτο βιβλίο των "Στοιχείων" Γεωμετρίας του (47η πρόταση) με σχετική απόδειξη που κατά παράδοση οφείλεται στον Πυθαγόρα που κατ' άλλη επίσης αρχαία παράδοση μετά την ανακάλυψή του αυτή θυσίασε προς τους θεούς Εκατόμβη γι αυτό και το θεώρημα αυτό ονομάστηκε «Εκατόμβη» ή «Θεώρημα εκατόμβης».

⁵⁰ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Πνευματικά Γυμνάσματα, εκδ. οίκος Β. Ρηγόπουλου, εκδ. 6^η, Θεσσαλονίκη 1971, στο Περί του ατάκτου έρωτος του πλούτου και των υπάρχόντων, σελ. 423.

⁵¹ Περ. ΑΚΤΙΝΕΣ, τ.154 (1954), σελ. 472.

⁵² Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Νέα Κλίμαξ, εκδ. οίκος Β. Ρηγόπουλου, Φωτοτυπική ανατύπωση της εκδόσεως 1956, Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 52.

⁵³ Περ. ΑΚΤΙΝΕΣ, ε.α.

⁵⁴ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Νέα Κλίμαξ, ε.α., σελ. 52, 191, 220, 279, 343.

Πρόκλου, του Αριστοτέλη, του Πυθαγόρα, του Γαληνού, του Αλεξάνδρου του Αφροδισιέως, του Νικηφόρου Βλεμμίδη, και του «Άραβος Αλή»⁵⁵. Η αναφορά στους νεότερους δεν γίνεται ονομαστικά, χρησιμοποιούνται οι εκφράσεις, «και παν το σύστημα των Αστρονόμων αποφαίνεται»⁵⁶, «οι νεώτεροι φιλόσοφοι, όσον μηχανικοί, άλλο τόσον τολμηροί»⁵⁷, «οι δε νεώτεροι»⁵⁸, «όθεν και οι νεώτεροι γεωγράφοι»⁵⁹, «κατά τους φυσικούς»⁶⁰, «κατά δε τους νεωτέρους αστρονόμους»⁶¹, «πάντες σχεδόν οι Αστρονόμοι και παλαιοί και νεώτεροι [] και οι νεώτεροι λέγουν»⁶², «κατά τους νεωτέρους»⁶³, «κατά δε τους νεωτέρους φυσικούς»⁶⁴. Εξαιρέση αποτελούν δύο ονομαστικές αναφορές. Στην ερμηνεία του ενάτου Αναβαθμού του πλ. α΄ ήχου ο Άγιος γράφει: «...Αόρατος δε κόσμος ονομάζεται υπό των νεωτέρων εκείνος ο τόπος και το διάστημα όπου περιέχει τα τόσον μικρά ζώδια, τα οποία είναι αόρατα τελείως εις τους γυμνούς οφθαλμούς μας, δια μέσου δε του μικροσκοπίου ορώμενα, εις τρόπον όπου χίλια εξ΄ αυτών δύνανται να σταθούν εις την ακίδα μιας λεπτής βελόνης, καθώς ο νεώτερος φυσικός Λοβενόκιος⁶⁵ παρατήρησε· καθ΄ ένα δε είδος από αυτά είναι ένας μικρός κόσμος και διαμένει εν τω παντί ήδη επτά χιλιάδας χρόνων και επέκεινα· και κάθε άτομον εξ αυτών έχει σπλάγγνα και όλα τα εξωτερικά και εσωτερικά μέλη του σώματος, όσα είναι αναγκαία δια να τρέφεται, διά να ζη και διά να γεννά όμοιον του...»⁶⁶. Στη «Νέα Κλίμακα» συγκεκριμένα στην ερμηνεία του δωδεκάτου Αναβαθμού του πλ. δ΄ ήχου ο Άγιος δεν διστάζει να καταθέσει τις παρατηρήσεις του Γαλιλαίου, «διά του τηλεσκοπίου κατοπτεύσαντα», όσον αφορά τον αριθμό των αστέρων στις Πλειάδες, διορθώνοντας τους παλαιότερους και μάλιστα τον «θείον Βασίλειον»⁶⁷.

Ο Άγιος αναφέρει τους τέσσερις τότε γνωστούς δορυφόρους του Διός και δύο μικρούς «αστερίσκους», λογχίτες τους ονομάζει, πλησίον του Κρόνου, ουράνια σώματα που δεν είναι ορατά δια γυμνού οφθαλμού, αλλά δια του τηλεσκοπίου.⁶⁸ Τα ουράνια αυτά σώματα «...εκλείπουν και σκοτιζονται συχνές φορές, και σχεδόν καθ΄ εκάστην ημέραν, κατά την κοινή δόξαν και παρατήρησιν των νεωτέρων Αστρονόμων, πίπτοντες και κρυπτόμενοι μέσα εις την σκιάν των ιδίων τους πλανητών...».⁶⁹ Με την σημερινή ορολογία κατά την κίνησή τους περί το Δία, οι δορυφόροι του, άλλοτε υφίστανται

⁵⁵ Ίσως πρόκειται για τον Άραβα γιατρό, φιλόσοφο, μαθηματικό, φυσικό και αστρονόμο, Άμπου Αλή αλ Χασάν Ιμπν αλ-Χαϊτάμ (965-1039).

⁵⁶ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 52.

⁵⁷ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 231.

⁵⁸ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 279.

⁵⁹ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 287.

⁶⁰ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 304.

⁶¹ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 342.

⁶² Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 343.

⁶³ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 344.

⁶⁴ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Κήπος Χαρίτων, Ενετίησιν, παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων*, σελ. 32.

⁶⁵ Πρόκειται για τον Ολλανδό έμπορο και επιστήμονα Λέβενχοουκ-Antonie Philips van Leeuwenhoek- (1632-1723). Θεωρείται ως ένας από τους ιδρυτές της μικροσκοπίας και της μικρογραφίας. Είναι ακόμη γνωστός για τις βελτιώσεις που επέφερε στο μικροσκόπιο. Συχνά του απονέμεται ο τίτλος του πατέρα της πρωτοζωολογίας και της μικροβιολογίας.

⁶⁶ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 221.

⁶⁷ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Νέα Κλίμαξ*, ε.α., σελ. 342.

⁶⁸ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Χρηστοθήθεια των χριστιανών, Εν Ερμουπόλει Σύρου, εκ της τυπογραφίας Γεωργίου Μελιστάγους*, 1838, σελ. 213.

⁶⁹ Αγίου Νικοδήμου του Αγορείτου, *Χρηστοθήθεια των χριστιανών*, ε.α., σελ. 213.

εκλείψεις, άλλοτε διαβάσεις (προ του δίσκου του Διός) και άλλοτε επιπροσθήσεις. Για τις κηλίδες του ηλίου γράφει: «...Τι άλλο είναι λαμπρότερον και καθαρότερον από τον Ήλιον; Βέβαια κανένα πράγμα του υλικού Κόσμου τούτου και μ' όλον τούτο οι νεώτεροι Αστρονόμοι με την πολλήν περιέργειάν τους και με την κατασκευήν των τηλεσκοπίων τους, εθεώρησαν μέσα εις αυτόν τον καθαρώτατον και λαμπρότατον δίσκον του Ηλίου, κάποια μικρά και σκοτινά νέφαλα, τα οποία επονομάζουσι κηλίδας, και ρύπους του Ηλίου και μερικοί μεν από αυτούς θέλουσι να είναι πραγματικά και αληθινά αι κηλίδες αυτά, και οι ρύποι μερικοί δε εξ' αυτών λέγουσι, πως είναι πλάνη και απάτη των οφθαλμών, προερχομένη ή εκ των τηλεσκοπίων, ή εκ της αδυναμίας των θεωρούντων αυτάς οφθαλμών...»⁷⁰. Αξίζει να σημειωθεί ότι τους αναφερόμενους τέσσερις δορυφόρους τους Διός τους ανακάλυψε δια του τηλεσκοπίου ο Γαλιλαίος το 1610. Από το 1611 αρχίζουν οι πρώτες παρατηρήσεις κηλίδων με τηλεσκόπιο από το Φαμπρίκιο, το Γαλιλαίο, το Σάινερ και το Χάριουτ. Η ανακάλυψη των δορυφόρων του Διός απετέλεσε για τον Γαλιλαίο ένα ακόμη επιχείρημα περί της ορθότητας του ηλιοκεντρικού συστήματος⁷¹.

Στην Χρηστοθήεια ο Άγιος Νικόδημος αναφέρει ιδιότητες των ζώων, που τουλάχιστον φανερώνουν αν μη τι άλλο παρατηρητικότητα.⁷²

Στον Κήπο Χαρίτων υπάρχει αναφορά στους γεωγράφους Στράβωνα και Ποσειδώνιο.⁷³

Την άνεση του Αγίου να κινείται σε χώρους που άπτονται των θετικών επιστημών, φανεώνει ο υπάρχων ύμνος προς την Θεοτόκο στον Κήπο Χαρίτων. Χρησιμοποιεί έννοιες διαφόρων επιστημών για να επαινέσει την Παναγία. Γράφει μεταξύ άλλων: «...Ω γλυκυτάτη και πράγμα και όνομα Μαριάμ, [] τοσούτον είναι θαυμαστά τα μεγαλεία σου Θεοτόκε, ώστε οπού όλοι οι περί τας λογικάς τέχνας και επιστήμας καταγινόμενοι, [] επιλοτιμήθησαν ο καθ' ένας εξ αυτών, να σε επαινέση με τα της τέχνης και επιστήμης του ίδια. [] Οι Αριθμητικοί εσένα λέγουν, ότι πλουτείς την κατ' αυτούς αναλογίαν δια τον λόγον και σχέσιν έχει ο ουράνιος Πατήρ προς τον Χριστόν, τον αυτόν έχεις και συ η επίγειος Μήτηρ προς τον αυτόν Χριστόν. Εσένα οι γεωμέτραι νοούν, κύκλον ευρυχωρότατον επειδή εχώρησας εν τη αγιωτάτη κοιλία σου όλον το τρίγωνον, ήγουν αυτήν την υπερούσιον και αχώρητον Τριάδα, με το να έγινες Μήτηρ μιας των αυτής Αγίων Υποστάσεων αλλά και κέντρον οι αυτοί σε ονομάζουσιν, εν ω στήσας τον διαβήτην του ο νοητός Ευκλείδης, και Αριστοτέλης Λόγος, εγύρισε παγκάλιστα όλην την περιφέρειαν της ενσάρκου Οικονομίας του. [] Εσένα οι Αστρονόμοι, τώρα μεν, σφαίραν πολυάστρον ονομάζουσι καθώς γαρ εκείνη είναι πεπυκνωμένη με τα αμέτρητα άστρα, έτζι και συ είσαι πεπυκνωμένη με τα αναρίθμητα φωταυγή χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος τώρα δε Σελήνην αργυροειδή και ολόφωτον καθώς γαρ η Σελήνη πανσέληνος ούσα, γεμίζει και πλουτίζει τα δεκτικά σώματα των εκείνης απορροιών, έτζι και συ γεμίζεις και πλουτίζεις τους Ορθοδόξους με τας ποικιλοτρόπους απορροίας των Θεομητορικών σου χαρίτων και τώρα Πλειάδα σε ονομάζουν, ήτοι Πούλιαν, διατί καθώς η Πούλια φυλάττει αχώριστον τον σύνδεσμον και την ένωσην, είτε των επτά

⁷⁰ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Χρηστοθήεια των χριστιανών, ε.α., σελ. 214.

⁷¹ Για την επίδραση της επικράτησης του ηλιοκεντρικού συστήματος στην θεολογία και την αριστοτελική φιλοσοφία βλέπε το έργο του Παναγιώτη Κονδύλη, Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός, οι Φιλοσοφικές Ιδέες, εκδ. Θεμέλιο, γ' έκδ. 2008, σελ. 109, κεφ. V.

⁷² Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Χρηστοθήεια των χριστιανών, ε.α., σελ. 156-157.

⁷³ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Κήπος Χαρίτων, ε.α., σελ. 156.

αστέρων της, κατά τους παλαιούς· είτε των τεσσαράκοντα και προς, κατά τους νεωτέρους Αστρονόμους και μάλιστα τον Γαλιλαίον, διά του τηλεσκοπίου θεωρήσαντα τούτους· έτζι και συ φυλάττεις συνδεδεμένους εν τη αγάπη πάντας τους προς σε ευλαβείς Ορθοδόξους [] οι δε Οπτικοί, εσένα γνωματεύουν θαυμάσιον τηλεσκόπιον, διά μέσου του οποίου απεκαλύφθη η προαιώνιος και κεκρυμμένη βουλή του Θεού, και ημείς οι Χριστιανοί, ακριβέστερον ορώμεν δι' αυτού τα πόρρω όντα και απόκρυφα του Θεού μυστήρια. Εσένα οι Μηχανικοί υποθέτουν υπομόχλιον ενεργητικώτατον, επάνω εις το οποίον ο μηχανικότατος Αρχιμήδης, και μέγας αρχιτέκτων Θεός, επιστηρίζας τον εδικόν του μοχλόν, εκίνησεν όχι μόνον όλην την γην, αλλά και όλον τον ουρανόν, και ούτω μετέστησεν αυτά από την φθοράν εις την αφθαρσίαν, και από την τροπήν εις την ατρεψίαν. Οι δε Φυσικοί θαύμα θαυμάτων υπερφυές σε ονομάζουσιν· ακολουθούντες τους εις τους φυσικούς των κανόνας και νόμους, δεν δύνανται να νοήσουν το ειδικόν σου Μυστήριον· [] και πως περατούται το άπειρον! Άπερ κατά φυσικόν λόγον πάντη υπάρχει αδύνατα...»⁷⁴

ε' Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΓΝΩΣΗ

Ο Άγιος Νικόδημος κατείχετο υπό θείου έρωτος και επομένως ολόκληρη η ζωή του περιστρέφετο γύρω από αυτό τον άξονα. Στον βιβλίον του «Αόρατος πόλεμος», και στο κεφάλαιο «Ευχαι κατά αλφάβητον εν είδει Οίκων εις τον Κύριον ημών Ιησούν Χριστόν καταनुκτικαί» διαβάζουμε: «... Ιησού, ο Γλυκύτατος Πλάστης μου, [] Ιησού, η ψυχή της ψυχής μου, [] Ιησού, το πρωτότυπον κάλλος μου, [] Ιησού, το γλυκύ μου και πράγμα και όνομα, [] Ιησού, η αναπνοή μου, [] Ιησού, η ωραιότης η εκστατική και υπέρκαλλος, [] Ιησού, ο έρωσ ο μανικός τε και παντεπόθητος, [] Ιησού, ωραιότατε, [] Ιησού, Παμπόθητε...»⁷⁵. Οτιδήποτε δεν εξυπηρετούσε αυτό τον σκοπό δεν ευρίσκετο στο άμεσο ενδιαφέρον του. Η ενασχόληση και η βίωση των θείων αληθειών δεν συγκρίνεται με την προσπάθεια κατονοήσεως της φύσεως.

Η ενασχόληση με την επιστήμη δεν είναι βλαβερή για τον άνθρωπο, αφού «...Οι τέχνες δεν προξενούν καμμίαν κακίαν, αλλ' η κακή προαίρεσις εκείνων οπού τας δουλεύουν...»⁷⁶. Στο ίδιο δε έργο του δύο σελίδες παρακάτω αναφέρεται στα ψεύδη των ιατρών για να κερδίσουν περισσότερα.⁷⁷

Σημαντική και για το θέμα μας είναι η επιστολή του Αγίου Προς Θωμάν, μαθητή του Αγίου Αθανασίου του Παρίου, ο οποίος ευρισκόμενος στη Βιέννη για σπουδές, απεφάσισε να μην ενδυθεί το μοναχικό σχήμα, βρίσκοντάς το αντίθετο του Χριστιανισμού. Κατόπιν παρακλήσεως του Παρίου, αναλαμβάνει να του απαντήσει ο Άγιος Νικόδημος. Η επιστολή έχει ημερομηνία 29 Απριλίου 1786. Παραθέτω δύο χαρακτηριστικά χωρία: «...παραπέμπω την ελλογιμότητά σου εις τα νεοτύπωτα βιβλία της Φιλοκαλίας των ιερών Νηπτικών, και του Ευεργετινού Παύλου, γιά να ιδής εκεί, όχι ένα ή δύο ασκητάς και ερημίτας ποιητάς συγγραμμάτων αληθείας και της μυστικής και αποκρύφου φιλοσοφίας του αγίου Πνεύματος, αλλά νέφος όλον και πολυάριθμον σύνταγμα, αυτά τα όργια, όχι της αληθείας των ανθρωπίνων πραγμάτων, όχι της των

⁷⁴ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Κήπος Χαρίτων, ε.α., σελ. 192.

⁷⁵ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Αόρατος πόλεμος, εκδοθέν παρά του Ιερομονάχου Γαβριήλ Αθήναι 1922, σελ. 254-267.

⁷⁶ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Χρηστοθήθεια των χριστιανών, ε.α., σελ. 127.

⁷⁷ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Χρηστοθήθεια των χριστιανών, ε.α., σελ. 129.

φυσικών λόγων της κτίσεως (μικρά γαρ ταύτα και πάρεργον της οδοῦ, ἡ λέγεται, παρ' ἐκείνοις τοῖς θεοληπτουμένοις και διαβατικωτάτοις ἐγένετο), ἀλλ' αὐτῆς της υπέρ νουν και λόγον ιερᾶς και θείας ἀληθείας, ἣν ἀληστον οἱ θεφόροι πάλιν οὔτοι κατονομάζουσιν...»⁷⁸. Ἐδῶ ἡ ἐνασχόληση με τὴν ἐπιστήμη χαρακτηρίζεται πάρεργο της οδοῦ για τὴ θεία ἀλήθεια.

Το δεῦτερο κομμάτι εἶναι ἐκτενέστερο (σελ.77-79). Ὁ Ἅγιος ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκη του ἀνθρώπου να μελετήσῃ τὴ φυσικὴ πραγματικότητα μέσω των μαθηματικῶν και της φυσικῆς και δὲν κατηγορεῖ τὸ Θωμά γι' αὐτό. Τονίζει ὅμως ὅτι υπάρχουν ἀλήθειες με μεγαλύτερη ἀξία και ἄλλες με μικρότερη, ἀνώτερες και κατώτερες και ὅποιος προτιμήσῃ τις δευτερες, περιφρονώντας τις πρώτες εἶναι ἀμυαλος. «...Ἀδελφέ, και τα μαθηματικά παρέρχονται μαζί με τας ἀληθείας των, και τα φυσικά ὁμοίως· ὁ Θεός αἰε διαμένει μαζί με τας αἰδίους του ἀληθείας· και να δώσῃ τινὰς ἕνα αἰώνιον διά να αγοράσῃ ἕνα παρερχόμενον, εἶναι τὸ ἴδιον, ὡσάν να αγοράσῃ χουν και κονιορτόν με τους μαργαρίτας και τους ἀδάμαντας...»⁷⁹. Ἐν τέλει δὲν υπάρχουν δύο δρόμοι για τὴν εὕρεση της Ἀλήθειας, ἀλλὰ ἕνας και μοναδικός!

Ἡ ἐνασχόληση με τὴν ἐπιστήμη, ἢ ἀκόμα και με θεάρεστο ἔργο, ἐνέχει τὸν κίνδυνο της επικρατήσεως του ἰδίου θελήματος ἐναντι του Θείου: «...Ὅθεν, ὅποιος δὲν προσέχει καλῶς εἰς τούτο, ἀρχίζει πολλάκις να κάμῃ κανένα ἔργον, με σκοπόν διά να ἀρέσῃ μόνον εἰς τὸν Κύριόν του· ἀλλ' ἔπειτα, κατ' ὀλίγον, ἀνεπαισθήτως πηγαίνοντας, ἀρέσκειται και αὐτός εἰς τούτο με τὴν ἰδίαν του θέλησιν, τοιοῦτοτρόπως, ὡπού ἀλησμονεῖ τὸ θεῖον θέλημα· και δένεται τόσον πολλά με τὴν ἡδονὴν ἐκείνου του ἔργου, ὡπού, ἀν ὁ ἴδιος Θεός τὸν ἐμποδίσῃ ἀπό τὸ ἔργον ἐκεῖνο, με καμμίαν ἀσθένειαν, ἢ με πειρασμόν δαιμόνων, και ἀνθρώπων, ἢ με ἄλλο μέσον κανενός κτίσματος, αὐτός συγχίζεται ὅλος, [] σημεῖον πολλά φανερόν, ὅτι ἡ γνώμη του, δὲν ἦτον ὅλη του Θεοῦ, ἀλλ' ἐγεννάτο ἀπό ρίζαν σεσαθρωμένην, και διεφθαρμένην της φιλαντίας...»⁸⁰.

Ἡ γνώση των αἰσθητῶν εἶναι ἀποδεκτὴ ὅταν μας ἀνάγει στο Δημιουργό τους: Στο κα' κεφάλαιο του Ἀοράτου Πολέμου γράφει: «...Ἐτζί βλέποντας τα τέσσαρα στοιχεῖα, τὸ πυρ, τὸν ἀέρα, τὸ ὕδωρ, και τὴν γην, και στοχαζόμενος τὴν οὐσίαν, και τὴν δύναμιν, και ἐνέργειαν, ὡπού ἔχουν, με μεγάλην σου ἡδονὴν θέλεις εἰπὴ προς τὸν ἄκρον Ποιητὴν, ὡπού τοιούτης λογῆς τα ἐδημιούργησεν· «ὦ θεία οὐσία! ὦ ἀπειρος Δύναμις και ἐνέργεια, ἄκρως ἐπιθυμητή! πόσον χαίρω και ἀγάλλομαι, ὅτι συ εἶσαι μόνη ἀρχὴ και αἰτία κάθε κτιστῆς οὐσίας των ὄντων, και κάθε ἐνεργείας και δυνάμεως!» ἐτζί, ὅταν βλέπῃς τα οὐράνια, και φωτεινά σώματα, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, και τους ἀστέρας [] τα δένδρα, τα χόρτα και ἄλλα διάφορα φυτά· [] ἢμπορεῖς να εἰπῆς· «Ἰδοὺ ἐδῶ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, ἐξ ἧς, και ἐν ἧς, και δι' ἧς ζῶσι, και τρέφονται, και ἀυξάνουν ὅλα τα πάντα· ὦ ζωντανὴ θεραπεία της καρδιάς μου!...»⁸¹. Στο ἴδιο κεφάλαιο λίγο παρακάτω ἀναφέρει: «...Ἀνίσως, Θεέ μου, τα κτίσματά σου, εἶναι τόσον ωραία, τόσον χαροποιά, τόσον ἀρεστά, πόσον ἀρα γε ωραῖος, πόσον χαροποιός, και γλυκύτατος εἶσαι ἐσὺ ὁ Κτίστης τούτων ἀπάντων!...»⁸²

Ἡ ἐπιτυχὴς ἐνασχόληση με τὴν ἐπιστήμη προϋποθέτει τὸν καθαρισμό του νου και της καρδιάς του ἀνθρώπου ἀπό τα πάθη: «...Πρόσεχε δε, να μὴ καταγίνεσαι εἰς τους λόγους των υλικῶν σωμάτων, και ζῶων, ἢτοι εἰς τα λεγόμενα φυσικά, ὄντας ἀκόμη ἐμπαθῆς.

⁷⁸ Ἀγίου Νικοδήμου Προς Θωμάν, ε.α., σελ. 58.

⁷⁹ Ἀγίου Νικοδήμου Προς Θωμάν, ε.α., σελ. 79.

⁸⁰ Ἀγίου Νικοδήμου του Ἀγιορείτου, Ἀόρατος Πόλεμος ε.α., σελ. 31.

⁸¹ Ἀγίου Νικοδήμου του Ἀγιορείτου, Ἀόρατος Πόλεμος ε.α., σελ. 71.

⁸² Ἀγίου Νικοδήμου του Ἀγιορείτου, Ἀόρατος Πόλεμος ε.α., σελ. 74.

Διατί με το να μην είναι ο νους ελεύθερος από τας εμπαιθείς φαντασίας των αισθητών, προ του να διαπεράση μέσα εις τους Πνευματικούς και αΰλους λογαριασμούς, τους εν τοις σώμασι και ζώοις ευρισκομένους, αρπάζεται από μόνην την εξωτερικήν αυτών μορφήν, και επιφάνειαν· και ηδυνόμενος εις αυτήν, αποκτά ψευδοδοξίας και πάθη, ως λέγει ο Άγιος Μάξιμος, αντί να εύρη απάθειαν και αλήθειαν· καθώς το έπαθον και τόσσοι φιλόσοφοι οι καλούμενοι φυσικοί...»⁸³.

Η επίδοση στην επιστήμη και τα επιτηδεύματα είναι θείο χάρισμα και δεν δικαιολογείται υπερηφάνεια από την μεριά του ανθρώπου: «...Ταλαίπωροι τεχνίται, και επιστήμονες και ως τι υπερηφανεύεσθε; εις την σοφίαν και επιτηδειότητα του νοός σας; και αυτή είναι χάρισμα του Κυρίου (Σειρ. α΄ .1.) [] εις τι υπερηφανεύεσθε; εις τέχνην και επιστήμην σας; και αυτήν ομοίως ο Θεός σας εχάρισεν, όστις όχι μόνον είναι ο εις και μόνον τεχνίτης οπού εδημιούργησε τον Ουρανόν και την Γην και όλον τον Κόσμον με την παντεχνήμονα σοφίαν του, καθώς είναι γεγραμμένον· ης τεχνίτης και δημιουργός ο Θεός (Εβρ. ια΄ 10.) [] αλλά και αυτός είναι οπού δίδει εις τους άνδρας, την γνώσιν και επιστήμην των διαφόρων τεχνών και επιστημών, καθώς λέγει ο θείος Δαβίδ [] καμμίαν τέχνην, ή επιστήμην, δεν δύνασθε να μάθετε χωρίς την δύναμιν και βοήθειαν του Θεού, [] πολλά ζώα είναι σοφώτερα και γνωστικότερα από λόγου σας, [] δια τι αυτά, χωρίς να μάθουν Αστρονομίαν και χωρίς να περιεργασθούν τα κινήματα των αστερών, εκ φύσεως και αφ' εαυτών, έχουν πρόγνωσιν των μελλόντων και προγνωρίζουν οίκοθεν τας μεταβολάς των καιρών και των ανέμων, τας αλλοιώσεις της Ατμοσφαιράς, τας βροχάς, και τας της θαλάσσης φουρτούνας και αλλαγάς· τα οποία εσείς με όλας σας τας Αστρονομίας και παρατηρήσεις των φωστήρων και των αστερών, δεν ημπορήτε τόσον ασφαλώς να προγνωρίσετε...»⁸⁴ Η προκοπή στις τέχνες και τις επιστήμες προκαλεί φθόνο γι' αυτό ο Άγιος συστήνει: «...Εκείνοι οι τεχνίται, και επιστήμονες, οι των άλλων συντεχνιτών, και επιστημόνων προκομενέστεροι, πρέπει να κρύπτουν την προκοπήν τους όσον δύναται και να μην την δείχνουν έμπροσθεν εις εκείνους οπού τους φθονούν, [] αλλά να ταπεινώνονται...»⁸⁵

Ο Άγιος γνωρίζει ότι η φύση διέπεται από νόμους: «...Ναι προγνωρίζουσι πολλά και οι δαίμονες, ως λέγουσιν οι ιεροί θεολόγοι, αλλ' ως επί το πλείστον τα φυσικά, συμπεραίνοντες την γνώσιν αυτών από τους λόγους και νόμους της φύσεως· καθώς και πολλοί από τους ανθρώπους, οι οποίοι μάλιστα εισίν οι Φιλόσοφοι, πολλά τοιαύτα προγνωρίζουσι και προλέγουσι...»⁸⁶. Μάλιστα στο Πηδάλιο, αναφέρει ότι όπως η Αγία Τριάς δημιούργησε τους φυσικούς νόμους (φυσικούς κανόνες), «...εξ ων η τάξις, και εκ της τάξεως η συνοχή του παντός διασώζεται, και γίνεται καθώς είπεν ο Ορφεύς, όλη η κτίσις μία μουσική συμφωνία [] τοιουτοτρόπως η αυτή Τριάς, και τον δεύτερον τούτον και νοητόν κόσμον της Καθολικής Εκκλησίας κατασκευάσασα, με τους ιερούς τούτους και θείους Κανόνες συνέδησεν αυτόν και συνέπηξεν...»⁸⁷.

Οι φυσικοί νόμοι, δεν είναι τίποτε άλλο, παρά το αποτέλεσμα της δράσεως του Αγίου Πνεύματος, αφού κατά τον Άγιο, το Άγιο Πνεύμα «...κινεί πρώτον την νοητήν κτίσιν των αγίων Αγγέλων· δεύτερον και την λογική κτίσιν των ανθρώπων [] Κινεί δε το άγιον

⁸³ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Αόρατος Πόλεμος ε.α., σελ. 98.

⁸⁴ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Χρηστοθήθεια των χριστιανών, ε.α., σελ.155.

⁸⁵ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Χρηστοθήθεια των χριστιανών, ε.α., σελ. 162.

⁸⁶ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Χρηστοθήθεια των χριστιανών, ε.α., σελ.188.

⁸⁷ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Πηδάλιον της νοητής νηός, της μιάς, Αγίας, Καθολικής, και Αποστολικής των Ορθοδόξων Εκκλησίας, Εν Αθήναις 1841, εκδ. 2^α, σελ. 1΄.

Πνεύμα και την αισθητήν κτίσιν ὅθεν κάθε κίνησις των ουρανίων σωμάτων [] ομοίως και η των στοιχείων κίνησης, του πυρός, του αέρος, του ύδατος, της γής, η συνεκτική και ζωογόνος, υπό του αγίου Πνεύματος ενεργείται και συνίσταται και διαμένει...».⁸⁸ Στο κα' κεφάλαιο του Αοράτου Πολέμου γράφει: «...Όταν παρασταθεί εμπρός εις καμμίαν εξωτερικήν σου αίσθησιν κανένα αισθητόν αντικείμενον, είτε ορατόν, είτε ακουστόν, είτε οσφραντόν, είτε γευστόν ή απτόν, χώρισε με τον λογισμόν σου από το υλικόν πράγμα, όπου έχει, το άυλον πνεύμα, ήγουν την ενέργεια του Αγίου Πνεύματος, οπού είναι εις αυτό και στοχάσου, ότι, αυτό αφ' εαυτού του, δεν είναι δυνατόν να έχει το είναι, ή άλλο τίποτε, από όσα ευρίσκονται εις αυτό...».⁸⁹

Η παρέμβαση του Θεού στην κτίση είναι συνεχής, «παραβαίνουσα» και τους νόμους που ο ίδιος έθεσε σε αυτή: «... Ας άσωμεν [] εις τον Κύριον, [] επειδή [] όχι μόνον εποίησεν εις την Αίγυπτον σημεία και τέρατα θαυμαστά και παράδοξα, αλλά και προς τούτοις έκαμεν ημάς να διαπεράσωμεν την ερυθράν θάλασσαν, με τρόπον υπερβαίνοντα τους Νόμους της φύσεως...».⁹⁰

Μόλις και χρειάζεται να τονισθεί ότι παρόμοιες απόψεις δεν αφήνουν κανένα περιθώριο δεισμού.

Την περίοδο της νεοελληνικής αναγεννήσεως (νεοελληνικού διαφωτισμού), εντοπίζονται σε γραπτά της περιόδου, απόψεις για την ύλη που παραπέμπουν σε φιλοσοφικές υλιστικές θεωρίες⁹¹. Γράφει ο Άγιος στο Συμβουλευτικό Εγχειρίδιο: «...Όθεν σφάλλουσι, και πολλά σφάλλουσι, τινές των καθ' ημάς νεωτέρων Μεταφυσικών, οίτινες δοξάζουσι τας ουσίας των όντων, ότι είναι οι άκτιστοι εκείνοι και συναΐδιοι λόγοι οι εν τω Θεώ, και διά τούτο λέγουσι τας ουσίας ταύτας των όντων, αιωνίους· ανακαινίζουσι γαρ διά τούτου την Ελληνικήν πλάνην και δόξαν, την υποθέτουσαν την ύλην (ήτις ως ουσία κυρία των όντων παρά τοις Έλλησιν εξοξάζετο) αιώνιον, και τω Δημιουργώ συναΐδιον και συνάναρχον, οι φυσικοί λόγοι δε οι εν τοις κτίμασιν ευρισκόμενοι, αποτελέσματα, και εικόνες των εν τω Θεώ ακτίστων εκείνων, και παραδειγματικώς λόγων εισίν...»⁹²

ζ' Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ ΚΑΙ Ο ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

Αν γίνεται αναφορά των «σχέσεων» του Αγίου Νικοδήμου με τον Ευγένιο Βούλγαρη και τον Νικηφόρο Θεοτόκη⁹³, σχέση που εξαντλείτο στη γνώση από μεριάς του Νικοδήμου κάποιων έργων τους και όχι προσωπική, είναι γιατί και οι δύο εκτός από πατερικοί, ήταν και κάτοχοι της επιστημονικής γνώσης της εποχής τους. Θεωρούνται οι εισαγωγείς των νεωτέρων μαθηματικών και φυσικής στην Ελλάδα.

Η αναφορά στο Βούλγαρη από τον Άγιο είναι θετική έως θαυμαστική. Στην «Ομολογία Πίστεως, ήτοι απολογία δικαιοσύνης», χρησιμοποιεί ο Νικόδημος στα

⁸⁸ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Νέα Κλίμαξ, ε.α., σελ. 86.

⁸⁹ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Αόρατος Πόλεμος ε.α. σελ. 70.ζ

⁹⁰ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Κήπος Χαρίτων, ε.α., σελ. 3.

⁹¹ Γιάννη Καρά, Οι Πνευματικές μας Παραδόσεις, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε, Ένωση Ελλήνων Φυσικών, Αθήνα 2005, σελ. 102.

⁹² Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Συμβουλευτικό Εγχειρίδιο, ε.α. σελ. 226.

⁹³ Στο διαδίκτιο και συγκεκριμένα στην διεύθυνση <http://www.lib.uoa.gr/hellinonmimon/authors> υπάρχει εκτενής βιογραφία, καθώς και η εργογραφία και των δύο.

επιχειρήματά του και ένα από τον Ευγένιο Βούλγαρη⁹⁴ ως εξής: «...άκουσον τι λέγει αυτολεξεί ο σοφός Διδάσκαλος κύριος Ευγένιος, εν σελ.37 της νεωτυπώτου «Εκατονταετηρίδος» του...». Τελειώνοντας την ομολογία πίστεως και απολογούμενος για την συγγραφήν της αναφέρει τα εξής⁹⁵: «...Συνήθεια γαρ εξ αρχαίων χρόνων επικρατεί εις την του Χριστού Εκκλησίαν και όποιος κατηγορείται εις τα της Πίστεως, και να απολογήται [] έτζι ο θείος Γρηγόριος ο Παλαμάς ιδίαν ομολογίαν εξέθετο [] ο θείος Μάρκος ο Εφέσου, [] και πολλοί των νεωτέρων Διδασκάλων εποίησαν, ως ο κυρ Ευγένιος και άλλοι...».

Στο «Νικοδήμου προς Θωμάν» η αναφορά στο Βούλγαρη έχει ως εξής:⁹⁶ «...Υπομνήσθητι, ότι και ο κατά φιλοσοφίαν περιβόητος Ευγένιος και παρά σου θαυμαζόμενος, επήγεν εις Πετζέρσκαν και προσεκύνησε τα λείψανα των εκείσε αγίων Ασκητών...».

Στη «Νέα Κλίμακα» και στην ερμηνεία του Θ' Αναβαθμού του πλ. δ' ήχου⁹⁷, ο Άγιος Νικόδημος χρησιμοποιεί μικρό απόσπασμα από το έργο του Βούλγαρη «Ανάκρισις περί Νικηφόρου του Βλεμμίδου».

Στο «Νέον Μαρτυρολόγιον» αναφέρει για τον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό, ότι εσπούδασε στην Αθωνιάδα «...υποκάτω εις τον διδάσκαλον Παναγιώτην Παλαμάν' μετά δε ταύτα παρέλαβε και την Λογικήν από τον διδάσκαλον Νικόλαον Τζαρτζούλιον τον εκ Μετζόβου, όστις εκεί εσχολάρχησε μετά τον σοφώτατον Ευγένιον...».⁹⁸

Ο Άγιος πρέπει να είχε έρθει σε επαφή με το έργο του Θεοτόκη, αφού στην βιβλιοθήκη του Χρυσάνθου υπήρχαν και οι δύο τόμοι της φυσικής του τελευταίου⁹⁹. Ο Άγιος περιγράφει μέρος του οφθαλμού, και παραπέμπει στον Θεοτόκη: «Όρα τον β' Τομ. Της Φυσικής του Θεοτόκη».¹⁰⁰ Πρόκειται για το έργο του Νικηφόρου Θεοτόκη «Στοιχεία Φυσικής εκ των νεωτέρων συνερανισθέντα, υπό Νικηφόρου Ιερομονάχου του Θεοτόκου», αποτελούμενο από δύο τόμους που εκδόθησαν στην Λειψία το 1766-67.

Κατά τον Νικηφόρο Θεοτόκη «...η Φυσική εν μέρος της Φιλοσοφίας εστί, το τερπνότερον πάντως, [] κατανοούντων γαρ ημών τίνι λόγω τα αόρατα ορατά γίνεται [] ανάμεστος ηδονής ο ημέτερος Νους γίννεται, επειδή γαρ λογικοί εσμέν του τον λόγον ειδέναι φύσει πάντες εφιέμεθα...»¹⁰¹. Μεγάλη ηδονή και κατά τον Άγιο προξενούν οι λόγοι των κτισμάτων, η οποία ηδονή όμως μετατρέπεται σε θαυμασμό και απορία για τον Πλάστη: «...Μεγάλην ηδονήν προξενούσιν εις τον νουν οι λόγοι των κτισμάτων, των αισθητών τε, και νοητών' διά τι αυτός βλέπωντας με μίαν ομματίαν όλην την νοητήν, και αισθητήν Κτίσιν, Αγγέλους, Ουρανούς, Φωστήρας, στοιχεία, φυτά, ζώα αναίσθητα, και ανθρώπους, και στοχαζόμενος πως τα εδημιούργησεν εκ του μη όντος εις το είναι ο Θεός με ένα του μοναχόν λόγον: «Αυτός γαρ φησιν, είπε και εγεννήθησαν», θαυμάζει και απορεί...»¹⁰²

⁹⁴ Αγίου Νικοδήμου, Ομολογία Πίστεως, στο βιβλίο του Β. Πάσχου, Εν ασκήσει και μαρτυρίω, ε.α., σελ. 153.

⁹⁵ Αγίου Νικοδήμου, Ομολογία Πίστεως, ε.α. σελ. 178.

⁹⁶ Αγίου Νικοδήμου Προς Θωμάν, ε.α., σελ. 80.

⁹⁷ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Νέα Κλίμαξ, ε.α., σελ. 332.

⁹⁸ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, ε.α., σελ.201.

⁹⁹ Βασ. Βλ. Σφυρόερας, Χρυσάνθος ο Αιτωλός, ε.α., σ.151.

¹⁰⁰ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Κήπος Χαρίτων, ε.α., σελ. 33.

¹⁰¹ Νικηφόρου Θεοτόκη, Στοιχεία Φυσικής εκ των νεωτέρων συνερανισθέντα, υπό Νικηφόρου Ιερομονάχου του Θεοτόκου, τόμοι 2 Λειψία 1766-67.

¹⁰² Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, Συμβουλευτικό Εγχειρίδιο, ε.α. σελ. 225.

Ζ' ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης αν και ασχολείται με τα «Συναξάρια και Μαρτυρολόγια, και Ορθοδοξίας Πηδάλια, και Ασκητικά», κατά τους «διαφωτιστές» (βλ. στον πρόλογο του παρόντος), δεν υποτιμά την επιστήμη, για επιτεύγματα της οποίας είναι ενήμερος. Την αντιμετωπίζει όμως στις πραγματικές της διαστάσεις: «...τα μαθηματικά παρέρχονται μαζί με τας αληθείας των, και τα φυσικά ομοίως ...»¹⁰³. Άλλωστε είναι γνωστό ότι «... είτε γλώσσαι, παύσσονται· είτε γνώσις, καταργηθήσεται. εκ μέρους γαρ γινώσκομεν...»¹⁰⁴. Στην καλλίτερη περίπτωση η επιστήμη, κατορθώνει να διαβάσει, κάποιες, ενίοτε δυσανάγνωστες, από δική της υπαιτιότητα, σελίδες του βιβλίου χρήσης του κόσμου, γραμμένου από τον Θεό. Ο Θεός όμως κατά τον Άγιο Διονύσιο τον Αρεοπαγίτη, τον οποίο συχνά αναφέρει ο Άγιος, είναι «Ανέκφραστος, απερινόητος, αόρατος, ακατάληπτος»¹⁰⁵.

---

¹⁰³ Αγίου Νικοδήμου Προς Θωμάν, ε.α., σελ. 79.

¹⁰⁴ Α΄ Κορ. ιγ' 8.

¹⁰⁵ Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης, Περι θείων ονομάτων.